

УДК 37.013.73:001.1

Олена Мартинчук

ORCID iD 0000-0001-6119-9306

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної психології,
корекційної та інклюзивної освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
пр.-т. Тичини, 17, 02152, м. Київ, Україна,
o.martynchuk@kubg.edu.ua

ІНКЛЮЗИВНА ПЕДАГОГІКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ ПРО ОСВІТУ

У статті акцентовано увагу на потребі в розгляді інклюзивної освіти як важливого елементу в дослідженні у сфері освіти, що пояснюється узгодженням соціальної та освітньої інтеграції осіб з особливими освітніми потребами зі світовим загальним прагненням до соціальної справедливості; зазначено, що розвиток в Україні інклюзивної освіти потребує нової педагогічної галузі, яка обслуговуватиме її потреби, і фахівців зі сформованою компетентністю у сфері інклюзивного навчання; розглянуто об'єкт, предмет, мету і завдання інклюзивної педагогіки в контексті становлення і розвитку сучасного наукового знання про освіту, а саме: освітології; описано авторську періодизацію процесу розвитку інклюзивної педагогіки як науки про навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі, виокремлено в розвитку інклюзивної педагогіки три періоди: імпліцитний, експліцитний та інституціональний; показано, що освітологія сприяє визначенню і розумінню місця інклюзивної педагогіки як нової галузі педагогічного знання у науковому освітньому просторі.

Ключові слова: інклюзивна освіта; інклюзивна педагогіка; модернізація освіти; освітологія; особи з особливими освітніми потребами.

Вступ. Реформування і модернізація освіти, які відбуваються наразі в умовах суспільних трансформацій, вимагають її відповідності цивілізаційним викликам, одним з яких є забезпечення доступу до загальноосвітнього простору і якісної освіти дітям з обмеженими можливостями життєдіяльності. З точки зору освітології, однією з глобальних причин реформування освіти, є цивілізаційні зміни, які пов'язані з еволюційним розвитком людства та зміною ставлення суспільства до осіб з особливими освітніми потребами (Сисоєва С. О., 2013). Зважаючи на це, реформування освіти в Україні на сьогодні пов'язується із задоволенням освітніх потреб, інтересів та розвитку особистості кожного громадянина суспільства, в тому числі і з інвалідністю, а це, можливо, лише під час запровадження освітньої інклюзії. Визначаючи основні тенденції розвитку сучасної освіти, В. О. Огнев'юк відзначив «... обов'язковість, доступність і масовість освіти (Огнев'юк В. О., 2013, с. 10)». Отже, останнім часом питання інклюзивної освіти набувають вагомості значущості у процесі реформування й модернізації сфери освіти як найбільш масового соціального інституту формування й розвитку людських ресурсів.

Інклюзивна освіта зарекомендувала себе в усьому світі як важливий елемент в дослідженнях

у сфері освіти, оскільки значна увага до соціальної та освітньої інтеграції осіб з особливими освітніми потребами узгоджується зі світовим загальним прагненням до соціальної справедливості (Slee R, 2001). Стрімкий розвиток в Україні нової форми отримання освіти дітьми з психофізичними порушеннями – інклюзивної – вимагає нової педагогічної галузі, що обслуговуватиме її потреби, і фахівців зі сформованою компетентністю у сфері інклюзивного навчання. В основі будь-якої компетентності знаходяться знання, уміння і цінності. Отже, формування компетентності у сфері інклюзивного навчання передбачає оволодіння науковими знаннями, які мають бути акумульовані в якійсь галузі педагогічного знання. Очевидно, що такою галуззю сучасної педагогічної науки має стати інклюзивна педагогіка.

Проведений нами аналіз вітчизняних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблем інклюзивної освіти в Україні, свідчить, що проблема генези становлення і розвитку інклюзивної педагогіки цікавить чимало вітчизняних вчених (Віт. І. Бондар, І. І. Демченко, А. А. Колупаєва, С. П. Миронова, Н. М. Назарова, В. М. Синьов, Т. В. Скрипник та ін.). Проте фактично ніхто з них не робить спробу оформлення інклюзивної педагогіки в окрему самостійну галузь педагогічного знання, а також розгляду

інклюзивної педагогіки в контексті розвитку сучасного наукового знання про освіту, зокрема нового в Україні наукового напрямку інтегрованого дослідження сфери освіти – освітології (Огнев'юк В. О, 2012). Розгляд інклюзивної педагогіки як науки в контексті розвитку освітології передбачає оперття на міждисциплінарний підхід до дослідження складних освітніх процесів. Як зазначає С. О. Сисоєва, «...такий підхід відображає загальну тенденцію сучасної науки щодо посилення інтеграції дисциплінарних знань, взаємовпливу і взаємопроникнення різних галузей наукового знання при вивченні складного й комплексного об'єкта дослідження» (Сисоєва С. О., 2014, с. 17).

Мета статті – розгляд інклюзивної педагогіки в контексті розвитку сучасного наукового знання про освіту. Інклюзивна педагогіка в Україні є відносно молодю галуззю педагогічного знання, яка, по суті, почала розвиватися після отримання країною незалежності в результаті активізації суспільного запиту на теорію і методику навчання і виховання дітей з різними порушеннями розвитку в умовах освітньої інклюзії та підготовку педагогів до роботи з такими дітьми в інклюзивному середовищі.

Поняття «інклюзивна педагогіка»: сучасний контекст. На сьогодні інклюзивна педагогіка, хоча і оформилась як самостійна наука, все одно має багато невирішених питань і нерозв'язаних проблем. Для повноцінного функціонування будь-якої науки, зокрема й інклюзивної педагогіки, потрібен чітко визначений понятійно-категоріальний апарат, який буде використовуватися дослідниками при аналізі проблем, що має розв'язати інклюзивна педагогіка. Насамперед, потрібно визначитись з терміном «інклюзивна педагогіка».

Оскільки основною дефініцією нашої статті є інклюзивна педагогіка, то логічно окреслити її сучасне розуміння. Вперше трактування дефініції «інклюзивна педагогіка» подано у Дефектологічному словнику (2011 р.). Той факт, що інклюзивна педагогіка є складовою загальної педагогіки, означає, що в полі її зору знаходяться ті ж процеси та явища, які вивчаються педагогікою, але розглядаються в певному специфічному аспекті. Відтак, очевидно, що специфіка цієї галузі педагогічних знань відображена в слові «інклюзивна». Цілком слушною є думка автора статті «Інклюзивна педагогіка», висловлена в Дефектологічному словнику, що «інклюзивна педагогіка обґрунтовує основні теоретичні положення, необхідні для розуміння сутності, змісту, структури й організації складного процесу спільного навчання дітей із різними пізнавальними здібностями та практичні питання корекційної роботи в умовах інклюзії» (Дефектологічний словник, 2011, с. 194-195). І. І. Демченко, визначаючи сутність поняття «інклюзивна педагогіка», окреслює її як новітню «галузь знань теорії і практики спільного навчання й виховання дітей та молоді з особливими освітніми

потребами зі своїми ровесниками з типовим розвитком у загальноосвітніх та професійних закладах освіти в аудиторних та позааудиторних умовах» (Демченко І. І., 2013, с. 4).

У процесі аналізу вітчизняних і зарубіжних джерел (І. І. Демченко, А. А. Колупаєва, А. М. Конопльова, М. М. Малофєєв, Н. М. Назарова, В. М. Синьов, Н. З. Софій, В. В. Хитрюк, М. К. Шеремет, Д. І. Шульженко та ін.) виявлено спільність поглядів авторів на розуміння інклюзивної педагогіки як науки про навчання і виховання осіб з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього простору із забезпеченням їм ефективного психолого-педагогічного і соціального супроводу міждисциплінарною командою фахівців (Мартинчук О. В., 2016, с. 263).

Генезис інклюзивної педагогіки: освітологічний контекст. У світі інклюзивна педагогіка пройшла довгий шлях становлення і розвитку від усвідомлення необхідності розроблення науково-теоретичних засад навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку через оформлення науково-теоретичних засад інклюзивної педагогіки, доказової методологічної бази, ґрунтовних узагальнень і висновків, що наразі слугують виробленню політичних рішень у галузі освіти дітей з особливими потребами, деінституціалізації, розробленню засад модернізації освіти в напрямі впровадження інклюзивного навчання.

Освітологія як науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти дозволяє проаналізувати розвиток освіти дітей з психофізичними порушеннями в її історичному та інституційному становленні з урахуванням взаємовпливів та взаємозв'язків з іншими сферами життєдіяльності суспільства. Услід за С. О. Сисоєвою, ми вважаємо, що «... освітологічний аналіз видається особливо доцільним, коли мова йде про реформування й модернізацію освіти, оскільки означені процеси є відгуком на трансформації у дотичних до освіти суспільних сферах, що викликані у свою чергу об'єктивними змінами, до яких можна віднести цивілізаційні, транснаціональні та зміни в освіті на національному рівні (Сисоєва С. О., 2013, с. 36).

На відміну від системи освіти дітей з нормативним рівнем розвитку історичний розвиток системи навчання і виховання дітей з психофізичними порушеннями завжди був пов'язаний з їхнім положенням у суспільстві, з релігією, панівними філософськими течіями і культурою в різні історичні епохи. Ступінь відторгнення осіб з психофізичними порушеннями залежав від ставлення суспільства до них, яке визначалось станом соціальної, економічної і політичної ситуації в певній країні в певний період. Еволюційний процес розвитку науки про навчання, виховання і розвиток осіб з психофізичними порушеннями сприяв появі нових підходів до здобуття ними освіти, згідно з якими стала можливою поява нової організаційної

форми навчання – інклюзивної – і нової галузі педагогічної науки – інклюзивної педагогіки.

Проведений нами теоретичний аналіз генези інклюзивної педагогіки як науки, методологічною основою якого є історично-педагогічні аспекти освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку та філософія освіти, дозволив нам простежити еволюцію становлення і розвитку системи наукових знань про навчання і виховання дітей з порушеннями розвитку в загальноосвітньому просторі і здійснити її періодизацію (Мартинчук О. В., 2016). Основою періодизації інклюзивної педагогіки як науки про теорію та практику навчання і виховання дітей з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому просторі стали наступні критерії:

- зміни в методологічних підходах до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами;

- зміни в суспільному запиті на освітні послуги для дітей з порушеннями психофізичного розвитку;

- спрямованість наукового пошуку на розроблення концепцій щодо забезпечення входження особи з порушеннями розвитку в соціум;

- формування науково-дослідницької проблематики у сфері інклюзивної педагогіки;

- зв'язок інклюзивної педагогіки з практикою підготовки фахівців до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Проведений науковий пошук дав підстави виділити три періоди:

- *імпліцитний/підготовчий* (XI ст. – друга половина XIX ст.) характеризується усвідомленням необхідності розроблення науково-теоретичних засад навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку; пануванням *теологічного підходу* до проблеми організації системи допомоги людям з психофізичними порушеннями;

- *експліцитний* (друга половина XIX ст. – початок XXI ст.) обумовлений оформленням науково-теоретичних засад інклюзивної педагогіки; в його межах виділено два підперіоди: *I підперіод* (з другої половини XIX ст. до другої половини XX ст.) – період формування педагогічної думки щодо доцільності спільного навчання дітей з порушеннями розвитку з дітьми, які мають типовий рівень розвитку; характеризується формуванням *інтегративного підходу* до навчання і виховання дітей з психофізичними порушеннями, відповідно до якого одночасно розвиваються концептуально різні підходи до освіти цих дітей; *II підперіод* (з другої половини XX ст. до початку XXI ст.) характеризується формуванням *гуманістичного підходу* до навчання осіб з особливими освітніми потребами, створенням передумов для розгортання мережі закладів з інтегрованою та інклюзивною формами навчання; оформленням науково-теоретичних засад інклюзивної педагогіки та її виокремленням в самостійну галузь наукового знання.

- *інституціональний* (2010 р. – донині), його початок обумовлений прийняттям у 2010 році Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», яким внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» в частині впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах; цей період пов'язаний з управлінням, регулюванням окремих сфер, зокрема сфери освіти; його суб'єктом стає фахівець, чие професійне становлення ґрунтується на вивченні інклюзивної педагогіки, формуванні фахової компетентності у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Результатом інституціонального періоду, насамперед, є поява нових соціокультурних вимог до надання освітніх послуг дітям з порушеннями розвитку та розвиток інклюзивної педагогіки як науки. Самостійність інклюзивної педагогіки як науки доводиться тим, що в дослідженнях виокремлюються передумови її виникнення (А. А. Колупаєва, Н. М. Назарова та ін.). В якості передумов можна визначити: *філософські передумови*, які полягають в еволюції поглядів на осіб з порушеннями розвитку та їх місце в системі відносин «держава – особа з інвалідністю»; *соціально-історичні передумови*, що полягають в наявності протиріч між вимогами, які висуваються суспільством до освіти осіб з порушеннями розвитку, і реальним їх виконанням; *соціально-психологічні передумови*, які полягають у наявності соціальних і психологічних потреб людини з обмеженими можливостями життєдіяльності.

Об'єкт, предмет, суб'єкт, мета і завдання інклюзивної педагогіки. Глибинний аналіз інклюзивної педагогіки як педагогічної теорії не є предметом нашого дослідження, але, зважаючи на те, що в науково-педагогічній літературі на сьогодні відсутні усталені визначення об'єкту, предмету, суб'єкту, мети і завдань інклюзивної педагогіки, спробуємо окреслити зміст цих понять. *Об'єктом інклюзивної педагогіки* є інклюзивна освіта осіб з особливими освітніми потребами (порушеннями психофізичного розвитку) як соціокультурний феномен і цінність (державна, суспільна, особистісна). *Предмет інклюзивної педагогіки* – теоретичні і практичні аспекти інклюзивної освіти, які охоплюють вивчення особливостей розвитку, закономірностей навчання, виховання осіб з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі, а також умов і засобів, спрямованих на подолання бар'єрів на шляху навчання, участі цих осіб у навчально-виховному процесі та, в цілому, на шляху здобуття освіти особами з особливими потребами з метою їх входження в соціум. Суб'єктами інклюзивної педагогіки є: той, хто вчиться – особа з особливими освітніми потребами, яка здобуває освіту в

навчальних закладах разом з особами, які мають нормотиповий рівень розвитку; той, хто вчить – педагог інклюзивного навчального закладу та інклюзивне середовище.

Інклюзивна педагогіка, маючи тісні міждисциплінарні зв'язки зі спеціальною педагогікою, яка вивчає питання освіти і абілітації/реабілітації педагогічними засобами осіб з порушеннями психофізичного розвитку, має і спільну кінцеву мету: досягнення особами з порушеннями розвитку максимально можливої самостійності і незалежності життя як високої якості соціалізації. Але інклюзивна педагогіка підкреслює в цій меті істотний для людини з особливостями психофізичного розвитку смисл: досягнення особами з порушеннями розвитку максимально можливої самостійності і незалежності життя як високої якості соціалізації через отримання якісної освіти і досвіду співжиття в колективі однолітків, які нормально розвиваються.

Для досягнення указаної мети інклюзивна педагогіка реалізує систему завдань, до основних з них, на нашу думку, належать: вивчення педагогічних закономірностей розвитку особи з особливими

освітніми потребами в умовах загальноосвітнього простору; розроблення змісту, принципів, методів, технологій, організаційних умов інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами; розроблення і реалізація моделей інклюзивного навчання осіб різних нозологій і вікових категорій; вивчення і впровадження соціального і середовищного адаптування в освітніх закладах з інклюзивною формою навчання; взаємодія зі спеціальною, соціальною і загальною педагогікою з питань, які стосуються осіб з порушеннями розвитку і виходять за межі загальноприйнятого соціокультурного стандарту.

Висновки. Відтак, можна стверджувати: інклюзивна педагогіка є самостійною міждисциплінарною галуззю наукового знання, яка найбільш ефективно може реалізовуватися у межах освітології, оскільки наразі інклюзивна педагогіка має велике практичне значення для формування освітньої політики і обґрунтування змісту освітніх реформ у сфері навчання, виховання і розвитку осіб з особливими освітніми потребами. Освітологія, в свою чергу, сприяє визначенню і розумінню місця інклюзивної педагогіки у науковому освітньому просторі.

Література

1. Демченко І. І. Сутність поняття «інклюзивна педагогіка». – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/902/1/INKLUS_PEDAGOGIKA_tesy.pdf (Дата звернення: 15.05.2016)
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011 – 528 с.
3. Огнев'юк В. Реформування – як сутнісна характеристика сучасної освіти / В. Огнев'юк // Освітологія / oświatologia. – 2013. – Вип. 2. – С. 9-13.
4. Огнев'юк В. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. Огнев'юк // Освітологія / oświatologia. – 2012. – Вип. 1. – С. 69-75.
5. Синьов В. М., Шеремет М. К., Руденко Л. М., Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в у сучасних умовах України // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Т.2 (7). – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. – С. 323-344.
6. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст / С. Сисоєва // Освітологія / oświatologia, 2013. – Вип. 2. – С. 36-45.
7. Сисоєва С. Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології / С. Сисоєва // Освітологія / oświatologia, 2014. – Вип. 3. – С. 17-23.
8. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / Світлана Сисоєва // Освітологія / oświatologia, 2012. – Вип. 1. – С. 22-29.
9. Мартинчук О. В. Становлення і розвиток інклюзивної педагогіки як галузі педагогічного знання / О.В. Мартинчук // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Т.1 (7). – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. – С. 260-280.
10. Slee R. Social justice and the changing directions in educational research: the case of inclusive education. International Journal of Inclusive Education. 2001, 5(2-3), 167-177, doi:10.1080/13603110010035832. (eng). – Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1360311001003583>

PEDAGOGIKA INKLUZYJNA W KONTEKŚCIE WSPÓŁCZESNEJ WIEDZY NAUKOWEJ NA TEMAT EDUKACJI

Martynchuk Elena, doktor nauk pedagogicznych, adiunkt, kierownik katedry psychologii specjalnej, wykształcenia korygującego oraz inkluzyjnego, Kijowski uniwersytet im. B. Grinczenki, pr. Tyczyny, 17, 02152 Kijów, Ukraina, o.martynchuk@kubg.edu.ua

W artykule zwraca się uwagę na konieczność rozważania edukacji włączającej jako ważnego elementu w badaniach w dziedzinie edukacji, ze względu na koordynację społecznej i edukacyjnej integracji osób ze specjalnymi potrzebami z ogólnoświatowym wspólnym pragnieniem do sprawiedliwości społecznej; zaznaczono jest, że rozwój edukacji inkluzyjnej w Ukrainie potrzebuje nowej branży pedagogicznej do obsługi jej potrzeb, oraz specjalistów o sformowanych kompetencjach w dziedzinie edukacji włączającej; rozpatrzono przedmiot, cel i zadania pedagogiki włączającej w kontekście tworzenia i rozwoju współczesnej wiedzy naukowej o edukacji, a mianowicie oświatologii; opisano periodyzację autorsą rozwoju pedagogiki inkluzyjnej jako nauki o edukacji i wychowywaniu dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych w ogólnokształcącej przestrzeni, wyodrębniono w rozwoju pedagogiki inkluzyjnej trzy okresy: implicytny, eksplicytny oraz instytucjonalny; pokazano, że oświatologia sprzyja określeniu i zrozumieniu miejsca pedagogiki włączającej jako nowej dziedziny wiedzy pedagogicznej w naukowej przestrzeni edukacyjnej.

Słowa kluczowe: edukacja włączająca; pedagogika inkluzyjna; modernizacja wykształcenia; oświatologia; osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

INCLUSIVE PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENTIFIC KNOWLEDGE ABOUT EDUCATION

Martynchuk Elena, Ph.D. in Education, Head of Special Psychology, Special and Inclusive Education Department of Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University; 17 Tychyny Str, 02152 Kyiv, Ukraine, o.martynchuk@kubg.edu.ua

The article's attention is focused on the need in reviewing of inclusive education as an important element in research in the field of education, due to coordination of social and educational integration of persons with special needs with a worldwide common desire for social justice; it is stated that the development of inclusive education in Ukraine needs a new educational field that will serve their needs, and professionals with established competence in the field of inclusive education; it is outlined inclusive pedagogy as a relatively young branch of pedagogical knowledge in Ukraine, which began to develop after receiving the country's independence as a result of activation of the public demand for the theory and methodology of training and education of children with different disabilities in conditions of educational inclusion and training teachers to work with children in inclusive environment; it is given the current context of the interpretation of the definition of «inclusive education» as the science of training and education of people with special needs in conditions of general space providing them with effective psycho-pedagogical and social support by interdisciplinary team of professionals; the object, the subject, purpose and objectives of inclusive pedagogy in the context of the formation and development of modern scientific knowledge about education, namely for osvitology (science about education) are looked through; it is briefly described the author's periodization of the development of inclusive pedagogy as a science about training and upbringing of children with special educational needs in a general area, and the criteria that became the basis of periodization of Inclusive pedagogy are outlined; it is singled in the development of three periods: the implicit (XI - the second half of the XIX), explicit (second half of XIX - beginning of XXI) and institutional (2010 - present day); it is shown that osvitology (science about education) promotes understanding and definition of the place of inclusive pedagogy as a new field of pedagogical knowledge in the scientific educational space.

Key words: inclusive pedagogy; inclusive education; modernization of education; osvitology (science about education); individuals with special educational needs.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2016

Прийнято до друку 29.09.2016